

Jednání a sociální jednání.
Fenomenologická sociologie.
Kdo/co je aktér?

přednáška 5
*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Marek Skovajsa

Katedra sociologie FF UK

Jednání a sociální jednání podle Maxe Webera

chování = 1. *široké pojetí*: lidská činnost obecně // 2. *úzké pojetí*: činnost, která je reaktivní a není spojena se subjektivním smyslem.

jednání = lidské **chování**, při němž „jeden nebo více jednajících spojují toto chování s nějakým subjektivním smyslem“. Takovým **jednáním** může být vnější nebo vnitřní aktivita, opomíjení (nekonání) nebo trpné snášení.

Mnoho případů lidské činnosti se nachází na hranici mezi chováním a jednáním.

sociální jednání = „takové jednání, které se svým smyslem míněným jedním nebo více jednajícími vztahuje k chování jiných a na základě toho se orientuje ve svém průběhu.“

Sociální jednání se může orientovat na minulé, současné i budoucí chování jiných. Jinými mohou být jednotlivci, známí nebo neurčení mnozí, nebo zcela neznámí lidé (*např. placení penězi*).

Sociální jednání není:

- vnější jednání orientované pouze na reakci objektů [*zavazují si tkaničky u bot*].
- vnitřní jednání neorientované na jednání druhých (*meditace, modlitba*)
- sociální setkání bez orientace na smysl chování druhého (*srážka cyklistů*)
- stejnorodé jednání více lidí bez orientace na smysl chování druhých (*začne pršet a všichni rozevřou deštník*)
- jednání ovlivněné jinými, ale bez orientace na chování jiných:
 - jednání v davu (*při útěku z hořící budovy rozbijí okno jako druží*) nebo v mase (*specifické emoce*), včetně jednání ovlivněného masmédií;
 - pouhé napodobování cizího chování bez smysluplné orientace na něj; pouze kauzální jednání: *odpozorování od druhého, jak se něco dělá* [naopak *napodobování módy, tradičního nebo vzorového jednání* je jednání orientované na smysl, a tedy sociální jednání].

Druhy porozumění jednání:

1. **aktuální** porozumění míněnému smyslu:

1.1 porozumění myšlenkám

Slyšíme, jak někdo říká „2 x 2 = 4“.

1.2 porozumění afektu

výbuch hněvu projevující se výrazem obličeje, výkřiky a pohyby

1.3 porozumění chování

chování muže sekajícího dřevo (MW 140-141)

Papua New Guinea,
foto Ryan Clark

2. **vysvětlující** porozumění míněnému smyslu:

= porozumění podle motivace

Vysvětlením míněného smyslu je jeho zařazení do širšího kontextu jednání, tzv. **souvislosti smyslu**.

Ten, kdo říká 2 x 2 = 4, provádí např.

- ✓ *obchodní kalkulaci*
- ✓ *vědecký důkaz,*
- ✓ *technický výpočet atd.*

Muž seká dřevo:

- ✓ *za mzdu*
- ✓ *pro svou potřebu*
- ✓ *aby si odpočinul*
- ✓ *aby se odreagoval od rozčilení atd.*

Max Weber je zakladatelem **rozumějící** neboli **interpretativní sociologie**.

Patří také k průkopníkům **metodologického individualismu**.

Fenomenologická sociologie (Alfred Schütz)

Fenomenologická sociologie

(Alfred Schütz)

Schütz navazuje na Weberovu myšlenku, že jednání je chování, kterému jednající přikládá subjektivní smysl. Tuto myšlenku přenáší na systematickou základnu fenomenologické filosofie Edmunda Husserla, kde ji dále rozvíjí.

Jan Patočka, Edmund Husserl, Eugen Fink, Freiburg 1934.

Fenomenologie je filosofický směr vzniklý na počátku 20. století (Edmund Husserl, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty, Jan Patočka). Fenomenologie (φαινόμενον, fainómenon = jev; to, co se jeví) je zkoumání jevů v aktech, procesech a strukturách vědomí.

fenomenologická redukce, epoché (*uzávorkování bytí světa, zdržení se soudů a předsudků*): metodický postup fenomenologického myšlení, při němž odmýšlíme od

- 1) subjektivních, teoretických a tradičních předsudků a
- 2) od existence obsahů naší zkušenosti,

abychom se soustředili na čistý akt vědomí, zkušenost samu a způsoby, kterými se nám dává.

přirozený postoj: běžný způsob zakoušení světa v jeho každodennosti, svět a jevy, které jej tvoří, jsou chápány jako samozřejmě dané; p. p. předchází reflexi. *x fenomenologický postoj*

přirozený svět (*Lebenswelt*): svět, ve kterém žijeme; soubor všech obsahů vědomí, které nám jsou dány jako samozřejmé; horizont vší zkušenosti; je osobní a intersubjektivní.

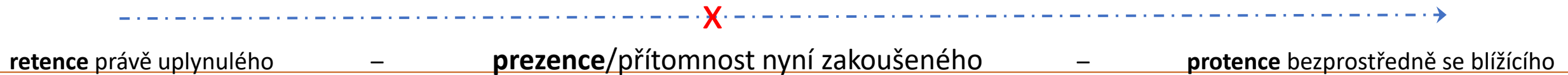
Schützova sociologie: vědomí, intersubjektivita, časovost jednání

Husserlova fenomenologie byla zejména zpočátku analýzou vědomí jednotlivce („egologie“). Bylo pro ni obtížné vůbec uznat a zohlednit subjektivní zkušenost druhých lidí. → **problém intersubjektivit**

Schütz tento problém vyřešil tím, že obrátil východisko analýzy. **Jednající já není na světě samo**, nežije ve svém soukromém světě, ale **už se narodilo do světa druhých**. Sociální svět je **intersubjektivní**. ↔ Souvislost s Husserlovým pozdním pojmem **životního světa** (také: **přirozeného světa**).

Fenomenologická sociologie se snaží porozumět subjektivním motivům jednání v kontextu intersubjektivně uspořádaného sociálního světa. Důležitá je její analýza **časové dimenze** lidského prožívání a jednání navazující na Husserla.

Struktura časového vědomí (Husserl):

Pojem jednání u Schütze (≠ Weber):

chování – zkušenost vědomí spojená se spontánní aktivitou Já, které zaujímá postoj k vnějším nebo vnitřním podnětům – např. *k bolesti, kterou cítím, nebo k tomu, když druhý člověk zvedne mou paži a pustí ji.*

Jednání, na rozdíl od chování, je **uskutečnění rozvrženého výsledku/aktu**:

jednání jako proces – Proces, který má časové trvání, sestává z prožitků P_1, P_2, P_3, P_4, P_5 . *skládání zkoušky*

jednání jako výsledek, akt - Já chápe celý průběh jednání jako jednotku zakončenou výsledkem. *složil zkoušku*

(Schütz 1967: 55-61; Nohejl 2001: 40-45, 56)

Typizace (typy) a zásoba příručního vědění

příruční zásoba vědění (*stock of knowledge at hand*) – Každý člověk během života shromažďuje zkušenosti, z nichž vzniká jeho celkové vědění o světě, jež mu umožňuje uspokojivě interpretovat jevy, se kterými se setkává, a vypořádávat se s běžnými i neběžnými situacemi každodenního života.

Zásobu příručního vědění tvoří (ideální) **typy** neboli **typizace**. (← Max Weber)

Alfred Schütz (1899-1959)

typizace, typy – pojmové konstrukty vytvořené na základě dosavadní zkušenosti, které vystihují celé třídy totožných a podobných jevů, jež se opakují. *Nejširším typem je kategorie „svět“.*

Základní druhy:

- 1. průběhové typy** – průběhy jednání; vnější průběhy jednání bez zahrnutí motivace
typické činnosti poštovního úředníka
- 2. osobní typy** – typy osob vykonávajících role, neosobní typizované jednání je doplněno o přisouzení subjektivních motivů, které jednání zdůvodňují
poštovní úředník
- 3. typy předmětů** – typizace objektů, které nejednají
 - 3.1 materiální předměty, věci *dům, [hrníček na kávu]*
 - 3.2 sociokulturní předměty *parlament, prezident*
 - 3.3 duchovní předměty *[sociologie, Weberova analýza ducha protestantismu, Gangnam Style]*

Typizace tvoří **zásobu příručního vědění**. Díky typizacím je sociální svět přehledný a důvěrně známý. Typizace jsou závislé na **jazyce**, jazyk je zásobárna typizací.

(Schütz 1967: 55-61; Nohejl 2001: 71, 76-78)

Relevance a motivy jednání (Schütz) – není povinné, nebude v testu!

Relevance – proměnlivá subjektivní významnost různých aspektů sociální reality. Vnímání a interpretace vyžaduje výběr, upřednostňování některých prvků před jinými.

Struktura relevance – celkové rozdělení relevance prvků sociálního světa u jednotlivců a skupin.

Základní druhy relevance:

tematická relevance – vnímání známého a očekávaného vs. neznámého a neočekávaného ve vjemovém poli; je pasivní.

interpretativní relevance – interpretace neočekávaného nebo problematického jevu za pomoci vhodného už známého typu a jeho připodobnění k danému jevu.

motivační relevance – přímé zkoumání problematického jevu.

Motivační relevance jsou sedimentace předchozích zkušeností, které pro já někdy byly tematicky či interpretačně významné. (Nohejl 2001: 76-79)

Motivy jednání:

Schütz analyzuje souvislost smyslu jednání s ohledem na jeho příčiny a následky.

- **motiv aby** (*um zu*) – jednání je motivováno jeho cílem; *orientace na budoucnost*
- **motiv protože** (*weil*) – jednání je motivováno minulým prožitkem, reaguje, odpovídá na předchozí podnět; *orientace na minulost*.

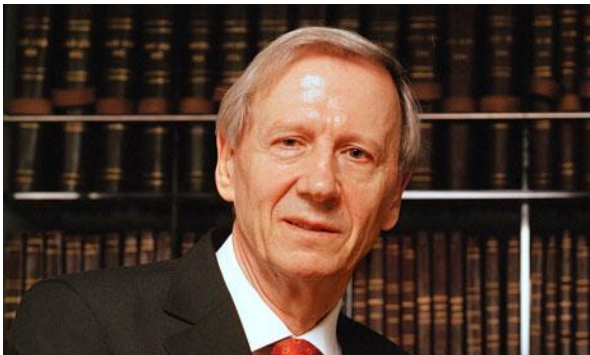
Aktérství (agency), schopnost jednat

Kdo/co jedná?

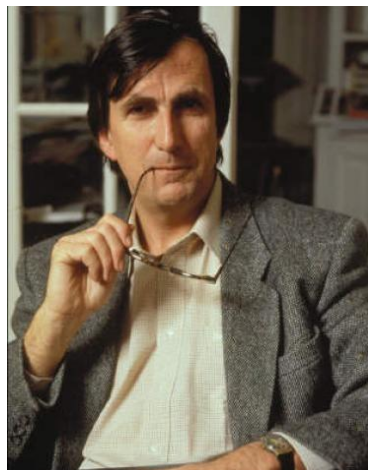
Aktérství je schopnost svobodně jednat a rozhodovat se.

„Jednání neboli aktérství je proud skutečných nebo zamýšlených kauzálních zásahů tělesných bytostí do probíhajícího procesu dění ve světě.“

„V pojmu aktérství je obsaženo, že osoba (aktér) mohla jednat i jinak.“ [*a person could have acted otherwise*]

Anthony Giddens: *New Rules of Sociological Method*. [1976] (75)

1. **Jednotlivci** (viz Giddens)

2. **Kolektivy** sociální skupiny, organizace, sociální třídy (marxismus), sociální hnutí
x metodologický individualismus

3. **Ostatní živočichové, věci, ideje atd. (?)**

x kritika antropomorfizace ne-lidských objektů, hypostáze abstraktních pojmů

Teorie sítí-aktérů (actor-network theory, ANT):

- Svět tvoří neustále se proměňující sítě vztahů.
- Princip **všeobecné symetrie**: všechny prvky sítě jsou rovnocenné.
- Jednají soubory (aliance, asociace, asambláže) lidských a nelidských aktérů.

Bruno Latour: *Stopovat a skládat světy s Brunem Latourem*. Výbor z textů 1998-2013.